

TOMISLAV STOJANOV

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Metodologija pravopisne standardizacije u hrvatskome jeziku

Istraživanje o metodologiji pravopisne standardizacije u odabranim europskim jezicima poslužit će za dobivanje šire slike o hrvatskoj jezičnoj situaciji te možebitno ukazati na određena rješenja pri promišljanju metodologije pravopisnoga normiranja za hrvatski jezik.

Iako se o europskim pravopisnim metodologijama može uspostaviti vrlo široka kategorizacija, za trenutačno normativno stanje hrvatskoga jezika ističe se šest metodoloških perspektiva pravopisne standardizacije (inicijativnost, autoritet, prihvaćenost, širina angažmana, model uspostavljanja norme te autorstvo) o kojima se u domaćoj stručnoj literaturi nedovoljno raspravlja.

Ističe se da zakonodavno reguliranje pravopisne politike pozitivno doprinosi stabilnosti pravopisne norme, kao i da bez jezičnoga autoriteta u zajednici nije moguće provoditi kvalitetnu pravopisnu standardizaciju.

Zaključuje se da bi za daljnji uspješni razvoj kroatističke pravopisne metodologije presudno moglo utjecati uspostavljanje regulatornoga središta i stvaranje temeljnih dokumenata o pravopisnome planiranju (zeleni i bijeli knjiga, strategija razvoja, pravilnik o rješavanju pravopisnih sukoba i dr.).

Ključne riječi: hrvatski jezik, metodologija pravopisnoga normiranja, jezična politika, pravopisno planiranje

1. Uvod

Odnos pravopisa i suvremenoga hrvatskog društva je složen, a spoznaje o njegovoj prirodi i vezama mogu biti osobito korisne za promišljanja o pravopisnome planiranju. Nedovoljno isplanirane promjene pisanja nužno vode društvenim sukobima.

Pravopisoslovna i metodološka istraživanja imaju izravan utjecaj na kvalitetu pravopisnih priručnika, ali kvalitetni pravopisni priručnici nisu jedini kriterij njihove prihvaćenosti. Za stabilnost pravopisne norme i uspješan razvoj pisanosti i pismenosti na hrvatskome jeziku potrebno je osigurati i druge preduvjete među kojima se na prvome mjestu ističe institucionalna infrastruktura i regulatorna potpora.

U želji da se pridonesu raspravi o potrebi postojanja regulatornoga tijela za hrvatski jezik, u radu se nastoji kontekstualizirati pravopisno normiranje hrvatskoga jezika utvrđivanjem njegovih konkretnih metodoloških problema u okviru pravopisne standardizacije odabranih europskih jezika.

Temeljna literatura o jezičnoj politici i upravljanju jezikom, da se spomenu samo neka djela: Kaplan i Baldauf (1997), Ricento (2006), Spolsky (2009, 2012), Wee (2013), ne raspravlja o pravopisnoj metodologiji, nego im je interes za pravopisnom temom fokusiran prije svega na normativni aspekt. Možda bi se moglo zaključiti da tema pravopisne metodologije u međunarodnim okvirima jednostavno nije relevantna, ali ovdje se kreće s drukčijom hipotezom. Osim iz činjenice neobrađenosti teme u temeljnoj literaturi o jezičnoj politici, drži se da razvoj pravopisne metodologije bitno doprinosi kvaliteti pravopisnoga normiranja, pa se stoga istraživanje te teme čini zanimljivim i razložnim.

2. Pravopisna standardizacija u odabranim europskim jezicima

U želji da se uspoređi europska pravopisna standardizacija sa suvremenom hrvatskom praksom daje se kratak pregled nekoliko odabranih prototipnih jezika koji su kategorijalno različiti po kriteriju pravopisne standardizacije. Također, usporedbi se pridružuje i skupina južnoslavenskih jezika.

2.1. Engleski

Engleski jezik nema službeni i normativni pravopisni priručnik, kao ni regulatorno tijelo čiji bi se rad mogao usporediti s nekom jezičnom politikom u europskim zemljama.

2.2. Francuski

Francuski jezik školski je primjer uređenoga regulatornog sustava koji je kroz stoljeća imao samo jedan desetogodišnji diskontinuitet u vremenu Francuske revolucije. Iako Francuska akademija (fr. *L'Académie française*) ima ključnu ulogu u normiranju jezika, da bi se planirane pravopisne promjene zakonodavno provele, bilo je potrebno da francuski premijer 1989. godine osnuje Vrhovno vijeće za francuski jezik (fr. *Conseil supérieur de la langue française*) u cilju savjetovanja francuske vlade vezano za pitanja „korištenja, razvoja, obogaćivanja, promicanja i širenja francuskoga jezika u Francuskoj i izvan Francuske te u politici prema stranim jezicima“. Vrhovno vijeće čine 22 člana, predsjeda mu predsjednik francuske vlade (sic!), ima šest predstavnika (tri ministarstva, Francuska akademija, Akademija znanosti, Povjerenstvo za nazivlje i novotvorenice), a ostalo su članovi radnih tijela među kojima su isključivo jezični stručnjaci. Za razliku od drugih europskih sredina pravopisne se promjene u Francuskoj ne objavljuju kroz nova izdanja pravopisnih priručnika, nego objavom na najvišoj razini – u Službenim novinama Republike Francuske (fr. *Journal officiel de la République française*).¹

1 http://www.xn--acadmie-franaise-npb1a.fr/sites/academie-francaise.fr/files/rectifications_1990.pdf. Pristupljeno: 10. studenog 2015.

U Republici Hrvatskoj to bi bile Narodne novine, službeni glasnik RH.

2.3. Njemački

Treća važnija i zadnja pravopisna reforma (njem. *Rechtschreibreform*) za njemački jezik dogodila se 1996. godine nakon drugoga prijedloga Međunarodne radne grupe za pravopis koji su prihvatile Njemačka, Austrija, Švicarska i Lihtenštajn u prijelaznome razdoblju (počevši od 1. kolovoza 1998.) potpisivanjem Zajedničke izjave o namjeri reforme njemačkoga pravopisa (njem. *Gemeinsame Absichtserklärung zur Neuregelung der deutschen Rechtschreibung*)². Pravopis je postao obvezatan za školu i javnu administraciju, ali je javna kampanja protiv novih pravila bila žestoka. Javnost je bila osjetljiva jer nije bila uključena u nastajanje novih pravila, pa je za nova pravopisna rješenja doznala kad su ona već bila gotova nakon potpisivanja međunarodnoga Memoranduma o razumijevanju novih propisa u javnosti (njem. *Absichtserklärung sei die Regelung in der breiten Öffentlichkeit*). Reakcije su bile od sudskih prijava roditelja da je pravopisnom reformom povrijeđeno ustavno pravo roditelja da upravljaju odgojem svoje djece preko protesta stotina pisaca i znanstvenika na frankfurtskome sajmu knjiga 1996. te djelovanja osnovanoga Društva za njemački pravopis i jezičnu kultivaciju – inicijativa protiv pravopisne reforme (njem. *Verein für deutsche Rechtschreibung und Sprachpflege – Initiative gegen die Rechtschreibreform*) u 1997., pa sve do referenduma u njemačkoj pokrajini Schleswig-Holstein sa zaključkom odbacivanja novih pravopisnih pravila. Referendum o njemačkome pravopisu stvorio je pravni presedan i zamalo izazvao ustavnu krizu – otvoreno je pitanje odnosa savezne vlade i njemačkih pokrajina prema obrazovnim zakonima i ingerencijama te smislenost i provedivost jezične reforme na nacionalnoj razini ako ih jedna od pokrajina odbije. Pokazalo se i da je pravopisnu reformu potrebno ozakoniti posebnim zakonom, a ne ju ostaviti na razini preporuka ili dogovora ministarskih skupina. Pokrajinska vlada odlučila je da se novi pravopis neće učiti u školama, ali da će i stara i nova pravila biti važeća. Cijela je pravopisna debata, kako to ističe Johnson (2005: 150), potekla od klasičnoga pitanja „tko upravlja njemačkim jezikom“.

Deset godina poslije predstavljenoga pravopisa osnovano je međunarodno Vijeće za njemački pravopis (njem. *Rat für deutsche Rechtschreibung*) s 38 stručnjaka iz raznih područja koji predstavljaju jezikoslovce, izdavače, pisce, novinare, učitelje i roditelje (sic!), čime je pravopis postao konačno prihvatljiv. Odlučeno je da će ovo Vijeće odsad provoditi pravopisnu standardizaciju i u budućnosti.

2.4. Skandinavski jezici

Za pravopisnu temu zanimljivi skandinavski jezici – danski i švedski – promatraju se zajedno jer im je zajednički smjer jezične politike (Deklaracija o nordijskoj jezičnoj politici).

2 http://rechtschreibrat.ids-mannheim.de/download/wiener_erklaerung.pdf. Pristupljeno 9. studenog 2015.

Danskim se jezikom upravlja centralizirano preko Danskoga vijeća³ (dan. *Dansk Sprognaevn*), službenoga, znanstvenoga tijela danskoga ministarstva kulture koje se brine o razvoju jezika i koje je uređeno Zakonom o Danskome vijeću (dan. *Lov om Dansk Sprognaevn*⁴). Osim što izdaju službeni pravopis (dan. *Retskrivningsordbogen*) brinu se za nadograđivanje službenoga rječnika te imaju istaknutu savjetodavnu funkciju. Da bi se neko izdanje pravopisa odobrilo, Dansko vijeće piše prijedlog za promjene ministru kulture, a koji u suradnji s ministrom obrazovanja i prema Zakonu o pravopisu (dan. *Lov om dansk retskrivning*⁵) pravopisna pravila i pravopisni rječnik Danskoga vijeća čini službenim. Zakon o pravopisu donesen je 1997., čime je postao služben ne samo u školama nego i u državnoj upravi i sudstvu.

Standardizacijom švedskoga jezika također se upravlja centralizirano preko Jezičnoga vijeća (šv. *Språkrådet*⁶) čiji rad koordinira Institut za jezik i folkloristiku (šv. *Institutet för språk och folkminnen*). Institut je državna ustanova, dok vijeće nije. Vijeće se dijelom financira državnim novcem i u njegov su rad uključene brojne ustanove i društva (od švedske akademije do prevoditelja, izdavača i pisaca), pa se smjernice smatraju *de facto* jezičnim standardima.

2.5. Južnoslavenski jezici

Situacija u bošnjačkome jeziku preslikava složenost društvenih odnosa izvanjezične stvarnosti u kojemu pravopisna standardizacija bošnjačkoga još uvijek nije stabilan proces. Jahić (1999: 205–209) smatra da autorski pravopis Halilović (1996) ne zadovoljava te da je prijeko potrebno raditi na novome.⁷

Crnogorski jezik nije do kraja standardiziran – nema još ni svoju međunarodno pridruženu oznaku prema ISO 639. Početak standardizacije crnogorskoga jezika konkretizirao se 2008. osnivanjem Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika. To je tijelo neuspješno radilo na pravopisu, gramatici i rječniku, a o čemu opširno piše Čirgić (2010: 8). Da bi se u sredini bez dogovora uopće mogao napisati pravopis, formirala se nova, tročlana međunarodna grupa, tzv. Ekspertna komisija u čijem je sastavu bio i hrvatski pravopisac Josip Silić. Zbog važnosti pravopisnoga priručnika za crnogorski jezik i društvo izdavač pravopisa bilo je Ministarstvo prosvjete i nauke.⁸

3 <http://www.dsn.dk/>. Pristupljeno: 10. studenoga 2015.

4 <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=84745>. Pristupljeno: 9. studenoga 2015.

5 <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=84769>. Pristupljeno: 8. studenoga 2015.

6 <http://www.sprakradet.se/> Pristupljeno: 8. studenoga 2015.

7 <http://www.izj.unsa.ba/2013-08-26-11-54-03/pravopis-bosanskog-jezika>. Pristupljeno: 22. kolovoza 2014.

8 <http://www.gov.me/files/1248442673.pdf>. Pristupljeno: 13. studenoga 2015.

Od 1950. i prvoga izdanja Slovenskoga pravopisa, pravopisnu standardizaciju preuzima *Slovenska akademija znanosti in umetnosti*. Aktualni je pravopis nastajao skoro tri desetljeća. Kako se navodi u predgovoru⁹, godine 1972. imenovana je Komisija za slovensko gramatiko, pravopis in pravorečje pri SAZU, a godinu dana nakon toga šire povjerenstvo. Rad na prijedlogu pravopisnih pravila rađen je sve do 1981. kada je izašao *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, a nakon kojega je uslijedila javna rasprava s više od stotinu primjedaba iz javnosti. U sljedećoj je godini imenovano povjerenstvo koje je razmotrilo sve pristigle primjedbe. Tek kada su pravopisna pravila bila usuglašena, započet je rad na pravopisnome rječniku u 1990. Pridruženo je devet redaktora, a posao je bio završen 2001. (internetski objavljen 2003.), čime je postao službenim pravopisom za slovenski jezik.

Slovenski jezik ima centralističku standardizacijsku politiku, i to kroz rad Instituta Fran Ramovš koji djeluje u sklopu Akademije. Slovenski jezik trenutačno prolazi pripremane faze manje pravopisne reforme. Osnovano je Pravopisno povjerenstvo s dvije razine u čijemu su užemu krugu najodsudnije struke, a u širem veći broj predstavnika iz raznih struka. Pravopisni rad strogo je nadziran, pravopisi nisu autorski nego urednički i s brojnim redaktorima koji nisu ujedno i članovi uredništva, jakom informatičkom potporom i s dovoljno vremena da se posao odradi što je moguće bolje.

Glavno je regulatorno tijelo za srpski jezik Odbor za standardizaciju srpskog jezika¹⁰ osnovan 1997. Glavni pravopisni priručnici izdaju se u izdanju Matice srpske. Zadnji pravopis iz 2013. ima službenu potvrdu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2.6. Zaključak

Izuzevši engleski jezik, europska pravopisna praksa jedinstvena je po tome što se pravopisna standardizacija provodi u okviru posebno oformljenih i institucionaliziranih tijela.

Engleski, francuski i njemački prototipni su primjeri europskih i svjetskih jezika po kriteriju regulatornoga središta i odnosa prema pravopisnoj normi. Dok engleski ne posjeduje regulatorno središte i nema službeni pravopisni priručnik, francuski je primjer jezika s izraženom regulatornom svijesću i s visoko uređenom pravopisnom politikom. Njemački nije imao pravopisno regulatorno tijelo ni službeni pravopis, ali je zadnja pravopisna reforma potaknula njegovo osnivanje, nakon čega je uspješno normiran njemački pravopis.

Promatrani skandinavski jezici, danski i švedski, primjeri su jezika sa zajedničkom jezičnom politikom koji čak i pravopisno upravljanje jezika međusobno

9 http://bos.zrc-sazu.si/c/sp/sp2001_pravila_spremna_beseda.pdf. Pristupljeno: 9. studenoga 2015.

10 <http://www.rastko.rs/filologija/odbor/>. Pristupljeno: 11. studenoga 2015.

koordiniraju. Pravopisna standardizacija obilježena je snažno centraliziranim upravljanjem te je pod državnim nadzorom, a jezična politika temeljito se planira.

Južnoslavenski jezici, bošnjački, crnogorski, slovenski i srpski, obuhvaćaju vrlo raznoliku metodologiju pravopisne standardizacije u kojoj su na jednoj strani slovenski i srpski, a na drugoj bošnjački i crnogorski. Slovenski jezik osobito se ističe u aspektu upravljanja pravopisnom standardizacijom.

3. Pravopisna standardizacija u hrvatskome jeziku

Broj tekstova o općim pravopisnim temama izrazito je velik, osobito publicističkih¹¹, a ako se uzmu u obzir samo oni koji raspravljaju o društvenome aspektu pravopisa, više se podataka može naći u člancima Babić (2008a, 2008b), Bašić (2012a i 2012b), Grčević, Martina (2007), Grčević, Mario (2009, 2014), odnosno u zasebnim izdanjima u Bašić (1991) za 19. stoljeće, Katičić (2013: 213–242) za 19. stoljeće sve do Vijeća za normu HSJ-a, Samardžija (2012) za razdoblje od 1918. do 1941. i Samardžija (2008) za razdoblje NDH-a.

Za razliku od bogato zastupljenih kroatističkih tema odnosa pravopisa i društva te pravopisne norme i uporabe, suvremenih pravopisno-metodoloških istraživanja, koja izravno doprinose kvaliteti pravopisnih priručnika, ima relativno malo. Ipak, čini se da se oni sve više pojavljuju – među onima koji o tome središnje pišu jesu, primjerice, Portada i Stojanov (2009), Badurina (2010), Badurina i Matešić (2011), Matešić (2014), a tome se mogu pribrojiti i četiri disertacije – Matešić (2006), Ramadanović (2012), Čužić (2012) i Stojanov (2015). O potrebi rješavanja pravopisnih pitanja na metodološkoj razini piše i Badurina (2009: 7) u kontekstu, kako je imenovala, „hrvatskoga pravopisnog paradoksa“ kao prakse postojanja velikoga broja kroatističkih pravopisnih priručnika, „općinjenosti pravopisnim knjigama“ i zavidnom tradicijom njihove izrade, dok se, s druge strane, množe metodološki problemi u pisanju kao i služenju tim knjigama.

Novija povijest pravopisne standardizacije u ovome se radu promatra kroz kroatistička normativna tijela koja su bila i zamišljena da se bave pravopisnim pitanjima.¹²

Prvo kroatističko normativno tijelo, Vijeće za normu hrvatskoga jezika, samoinicijativno je prestalo s radom (1998. – 2001.)¹³. Vlada Ivice Račana 16. listopada

11 U više je brojeva časopisa *Jezik* tijekom 2004. i 2005. slijedno izlazila komentirana bibliografija publicističkih članaka o hrvatskome pravopisu. Autori Babić i Ham (2005) u 20 su hrvatskih novinskih izdanja samo za godinu 2000. i 2001. popisali čak 175 novinskih priloga vezanih za pravopisnu temu.

12 Tako među sedam zadataka Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika (Katičić 2013: 41) tek se dva ne odnose na pravopisnu tematiku (stavka 3. i 5.). Neobično je da to tijelo nije imalo ambiciju rada na tekstu pravopisa, kao i da pravopisci nisu bili članovi Vijeća.

13 Ovaj je podatak dobiven u razgovoru s tadašnjom tajnicom Vijeća, Milicom Mihaljević, koja je potvrdila da je Vijeće jednostavno prestalo s radom. Čini se da dokument o raspuštanju toga

2003., dvije godine nakon prestanka rada Vijeća za normu hrvatskoga jezika i dvije godine prije osnivanja Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, donijela je Odluku o izradi strategije razvitka jezične kulture¹⁴. Cilj je bila državno financirana izrada strategije razvoja jezika, što je uključivalo „rad na postizanju hrvatskog jezičnog standarda, razvitku jezičnoga obrazovanja, odnosu hrvatskoga jezika prema drugim jezicima, te očuvanju hrvatskog jezičnog identiteta u službenom komuniciranju s Europskom unijom“. Iako je odluka o strategiji ciljala ispunjavati važne kroatističke jezičnopolitičke ciljeve, imala zajamčeno financiranje i visoko vladino sudjelovanje (u povjerenstvu bi sjedili predstavnici čak triju ministarstava – Ministarstva prosvjete i športa, Ministarstva znanosti i tehnologije i Ministarstva kulture), rad je propao zbog kritike na prvi dio izrečene misije („rad na postizanju hrvatskog jezičnog standarda“). Iskaz u Vladinoj odluci o jezičnome standardu koji *tek treba postići* hrvatski su jezikoslovci snažno kritizirali optužujući Vladu da restandardizacijska namjera služi skrivenim političkim i ideološkim ciljevima (Bašić 2005, Katičić 2004, Kovačec 2004, Babić 2004). Taj je trenutak potaknuo mnoge jezikoslovce da upozore na neprihvatljivost tvrdnje o nedovoljnoj standardiziranosti hrvatskoga jezika (npr. Ježić 2012: 101, Kovačec 2012 i osobito Katičić 2013: 213–242).

Drugo tijelo, Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika, u svojem sedmogodišnjemu radu (2005. – 2012.) imalo je važnu ulogu u pravopisnoj standardizaciji. Njegov je rad opširnije opisan u Peti-Stantić i Langston (2011, 2013: 142–149). Općenite kritike Vijeću bile su usmjerene na ustroj i način donošenja odluka, politički motiviranu jezičnu misiju, nedovoljnu reprezentativnost stavova pojedinaca prema ustanovama koje su zastupali, centralizam predsjednika Vijeća prema istupima u medijima, ograničenost tema, kvalitetu zapisnika, čestoću zasjedanja, preveliku usmjerenost k akademskoj publici itd. Ukidanje Vijeća ponovno je izazvalo velike jezičnopolitičke polemike o hrvatskome jeziku u javnosti.

Najvažniji su prilozi raspravi o raspuštanju Vijeća HAZU (2012) i Katičić (2012). Treba istaknuti da dio hrvatske jezikoslovne zajednice nije reagirao na raspuštanje (primjerice Hrvatsko filološko društvo¹⁵ i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje¹⁶). Hrvatsko filološko društvo nije se moglo usuglasiti o temeljnome

tijela ne postoji, iako se čeka objavljivanje dokumentacije, a što najavljuje Sanda Ham na portalu Hrvatskoga kulturnog vijeća (<http://goo.gl/qeEyB6>, pristupljeno: 4. prosinca 2015.).

14 <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/307005.html>. Pristupljeno: 4. prosinca 2015.

15 Petodnevnu raspravu na skupnoj e-adresi Hrvatskoga filološkoga društva otvorio je Marko Tadić, a u njoj je sudjelovalo 15 filologa (abecedno; pojedinci koji su dali bitan doprinos u raspravi navedeni su kurzivom): *Marko Alerić*, Božo Bekavac, Dijana Ćurković, *Tamara Gazdić-Alerić*, *Sanda Ham*, Marija Kraljević, *Mate Kapović*, *Ranko Matasović*, Milica Mihaljević, Vjekoslav Milićević, Snježana Mostarkić, Željana Nenadić El Mourtada, Anja Nikolić-Hoyt, *Anita Peti-Stantić* i *Marko Tadić*.

16 Ta je tema bila točkom sjednice Znanstvenoga vijeća Instituta, ali nakon rasprave nije donesen zaključak o potrebnome medijskom istupu.

pitanju treba li istupiti u javnosti zbog načina ukidanja stručnoga tijela ili bi cijeli rad Vijeća trebao biti prethodno preispitan, a na temelju čega bi se donijela ocjena Društva o činu raspuštanja. Iz rasprave se moglo pročitati i dobrih prijedloga za buduće inicijative – primjerice, Marko Tadić konstatirao je da je kroatističko regulatorno tijelo trebao imenovati Hrvatski sabor, a ne ministar, čime bi se podignula kvaliteta rada u mnogim segmentima.

Nepostojanje institucionalne brige za stabilan pravopisni razvoj te uzastopna osnivanja i prekidi rada normativnih tijela za hrvatski jezik, što je vodilo stalnim medijskim sukobima, rezultiralo je time da je od 1986. tiskano čak 21 pravopisno izdanje u užemu smislu i s normativnom funkcijom¹⁷. Pravopisno normiranje vođeno je kroz dvije izdavačke kuće, jednu kulturno-izdavačku i jednu znanstvenu ustanovu. Svaki je pravopis u medijima i stručnim krugovima izazivao veliku raspravu koja je često bila jezičnopolitički motivirana. Sva su pravopisna središta pravopisnoj standardizaciji pristupala odozdolno (engl. *bottom-up*) – od pravopisnoga priručnika prema korisniku, a ne odozgorno (engl. *top-down*) – od normativnoga tijela prema priručniku.

Prema podacima još neobjavljenoga istraživanja Tomislava Stojanova, među 30 analiziranih europskih sredina nije nađena ni jedna u kojoj bi se pravopisno normiranje za određeni jezik provodilo izvan nacionalnih tijela, tj. u privatnim izdavačkim kućama ili nenormativnim ustanovama.¹⁸

Zadnji objavljeni hrvatski pravopis, onaj Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, unatoč kritikama drugih angažiranih kroatističkih centara (Razred za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti¹⁹ i Matica hrvatska²⁰), ipak je donio metodološke promjene i inovacije u radu na pravopisnoj standardizaciji u odnosu na prethodnike – internetsku dostupnost i punu pretraživost, neautorski pristup, javnu raspravu, uvođenje kategorije preporučenosti i dopuštenosti za sporna pravopisna mjesta, izraženu tipografsku i grafičku uređenost, otvorenost medijima, brzo reagiranje na kritičke medijske istupe²¹ itd.

17 Vidi poglavlje „Pregled pravopisne bibliografije hrvatskoga jezika od 1639. do 2015.“ u Stojanov (2015: 190–192).

18 Riječ je sve zajedno o sedam akademija, jednome centru, jednome povjerenstvu, dvama vijećima, osam odbora, deset instituta i jednoj uniji u 30 europskih sredina.

19 <http://www.vecernji.hr/hrvatska/poceo-jezicni-rat-akademici-protiv-novog-pravopisa-544248>. Pristupljeno: 4. prosinca 2015.

20 <http://www.matica.hr/obavijesti/4/>. Pristupljeno: 4. studenoga 2015.

21 Vezano za brzo reagiranje na kritičke medijske istupe institutski pravopis prvi je pravopis zbog kojega su pokrenuta i dva sudska postupka, jedan u kojemu je Institut bio tuženik (Petar Marija Radelj i ostvarivanje prava na pristup informacijama) i drugi u kojemu je bio tužitelj (Nataša Bašić i optužba za kazneno djelo protiv ugleda i časti klevetom). Nadalje, urednici i autori aktivno su sudjelovali u medijskim polemikama, od javnih odgovora Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti i Matici hrvatskoj do brojnih medijskih obraćanja javnosti ili rasprava na Wikipedijinoj

4. Metodologija pravopisnoga normiranja kao dio jezične politike i upravljanja jezikom

4.1. Metodološka tranzicija hrvatskih pravopisa

Hrvatska pravopisna standardizacija prolazi kroz metodološku tranziciju, a u ovom se radu žele naglasiti točke njezina mogućeg razvoja u budućnosti. Ona će biti tim uspješnija čim se više ugleda u europske modele u kojima pravopisna norma uspješno nadilazi društvene sukobe. Prioritet se vidi u istraživanjima pravopisne metodologije o kojoj se u stručnoj literaturi malo piše, a za koju se procjenjuje da kvalitativno bitno utječe na pravopisno normiranje. Osobita pozornost uočava se u izradi tzv. zelene knjige o hrvatskome pravopisu, one vrste dokumenta koji cilja uspostaviti javni dijalog unutar i izvan struke, iz čega će se stvoriti legitimitet uspostave strateških ciljeva i plana jezičnoga razvoja. Važnost metodologije pri jezičnome planiranju često se previđa i zanemaruje pri donošenju odluka u stvarnome životu (Kaplan i Baldauf 1997: 118), dok pravopisnome razvoju lingvisti uobičajeno ne pridaju veliku pozornost (Seifart 2006: 275). U odnosu na Badurina i Matešić (2011) koje na metodologiju pravopisnoga normiranja gledaju kroz postojeće pravopisne priručnike u trima perspektivama – pravopisne relevantnosti, oblikovanja pravila i strukturiranosti djela – ovdje se pravopisna metodologija promatra u kontekstu jezičnoga planiranja.

Prilozi raspravi o budućnosti hrvatskoga jezika objavljeni su u tematskome broju časopisa Kolo iz 2012. s nazivom *Položaj hrvatskoga jezika – jučer, danas, sutra*, u kojemu brojni autori pravopisnim temama daju važnu ulogu u promišljanju razvoja hrvatskoga jezika (Fišer, Katičić, Auburger, Bagdasarov, Grčević). Međutim, i ondje je primarno riječ o pravopisnim aspektima u odnosu na jezičnu politiku, a ne na pravopisnu metodologiju. Čini se da većina autora blisko povezuje pravopisno *sutra* s temom pravopisnoga *jučer*, iako su za razvoj pravopisne metodologije potrebni posve novi dokumenti i pristupi, a o kojima se piše u nastavku.

Doprinos pravopisnoj metodologiji mogao bi biti ostvaren i pomoću dobro organiziranih pravopisoslovnih anketnih istraživanja prema kojima bi se metodom ispitivanja dijela javnosti (npr. učeničke i studentske za ispitivanje razine pismenosti ili akademske za ispitivanje pravopisnih stajališta i sklonosti k određenim promjenama) mogle dobiti određene smjernice pravopisnoga planiranja. Tako je, primjerice, zanimljivo istaknuti rezultate istraživanja o pravopisnoj pismenosti 526 studenata prve godine Tehničkoga veleučilišta u Zagrebu tijekom četiriju akademskih godina prema kojima su se pravopisne pogreške kategorizirale u šest razina pravopisne spornosti (od nespornoga pravopisnog oblika do oblika najviše pravopisne spornosti²²). Drugo pak anketno istraživanje na 2000 članova akademske

stranici posvećenoj temi povijesti hrvatskoga pravopisa (osobito na podstranici posvećenoj raspravi između autora priloga na Wikipediji: <https://goo.gl/Ht2Bre>).

22 Stojanov (2015: 5–35)

zajednice u Hrvatskoj ukazuje na niz zanimljivih zaključaka, od podatka da 70,6 % ispitanika smatra da hrvatski jezik treba imati svoje središnje regulatorno tijelo, pa sve do mišljenja 86,9 % ispitanih da je pravopisno pitanje hrvatskoga jezika važno jezično pitanje i bitna stvar njihove osobne pismenosti.²³

Postigne li se zadovoljavajuća kvaliteta anketnoga istraživanja, mišljenje javnosti može predstavljati dobar argument jezičnim normativistima u predlaganju načela i metodologije pravopisnoga rada.

4.2. Metodološki doprinos zelene i bijele knjige o pravopisu hrvatskoga jezika

Zelena knjiga hrvatskoga pravopisa predstavlja neobvezujući dokument kroatističke struke u prikupljanju mišljenja o potrebi izrade novih izdanja hrvatskoga pravopisa i njegovim načelima, a iz čega proizlazi tzv. bijela knjiga koja jasno odgovara na sljedeća pitanja:

- Zašto se izrađuje pravopis ili njegovo novo izdanje?
- Tko izrađuje nova pravila i koje su njihove kompetencije?
- Što se točno želi opisati i na koji način?²⁴
- Komu je namijenjen?
- Što se ne planira rješavati i što nisu pravopisna pitanja?
- Koji su kriteriji prema kojima će se donositi nova pravopisna pravila?
- Koji je općenit stav prema dvostrukostima u pisanju?
- Kako će se rješavati neslaganja i sporovi među stručnjacima?
- itd.

Metodološki pristup pravopisnome normiranju kroz zelenu i bijelu knjigu možda se može činiti anakronim ili regresivnim ako se na pravopisno normiranje gleda u perspektivi pravopisnoga priručnika kao normativnoga djela, međutim promatra li se kroz funkciju jezične politike u društvu u kojemu pravopis ima ulogu katalizatora i koja nastoji biti providna, demokratska, metodološki jasna i uvjerljiva, premošćujuća i stabilizirajuća, onda je taj pristup sigurno opravdan.

Bijela knjiga o hrvatskome jeziku već postoji (Tadić, Brozović-Rončević i Kapetanović 2012), ali za temu jezičnih tehnologija, te bi takav dokument trebao postojati i za normativno područje. Jedan od uspješnijih primjera provođenja jezične politike vezane za pravopisnu metodologiju, a za koju se procjenjuje da bi mogla

²³ Stojanov (2015: 35–95)

²⁴ Jedan od zanimljivih priloga ovoj temi jest rad društva SIL International (<http://www.sil.org/>) na polju opisivanja ugroženih jezika za koje je Hosken (2003) napisao „vodič za pravopisni opis“, a drugi lingvisti značajke „dobroga“ pravopisnog priručnika.

bila ključna za domaće prilike, tiče se nizozemskoga jezika koji unutar svojega regulatornoga tijela ima jedinstven dokument među svim istraživanim europskim jezicima – Pravilnik o rješavanju jezičnih sporova (niz. *Regeling Geschillenbeslechting Nederlandse Taalunie*²⁵).

Osim odgovora na pitanja iz bijele knjige ključno je i usuglasiti metodološke ciljeve prema šest sljedećih osnovnih kriterija do kojih se došlo promatrajući europsku pravopisnu praksu.

4.3. Metodološke perspektive u pravopisnome normiranju

U drugome poglavlju dan je pregled pravopisne standardizacije u odabranim, prototipnim europskim jezicima, kao i unutar južnoslavenske jezične skupine, a ovdje se nastoji uspostaviti temeljna pravopisno-metodološka kategorizacija odsudna za hrvatsku sredinu.

Pravopisno normiranje temeljno se dijeli prema kriteriju **inicijative**. Inicijativa može doći od neke instancije političke vlasti u državi (npr. predsjednik, premijer, parlament, ministarstvo itd.), kao što je bio čest primjer u promatranim europskim jezicima. Drugi je slučaj inicijative koja dolazi od „predlagatelja standardizacije“ ili nekog trećeg entiteta (npr. Pravopisno povjerenstvo Matice hrvatske ili Znanstveno vijeće Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje). Treći je način da inicijativa dolazi od javnosti i korisnika (npr. peticija Društva profesora hrvatskoga jezika koji su zahtijevali jedinstven službeni pravopis hrvatskoga jezika). Četvrta je inicijativa koja dolazi od izvršitelja kada pravopisci sami procijene da je potrebno krenuti u standardizacijski posao te ga započnu provoditi (npr. autori Babić, Finka i Moguš te Anić i Silić).

Drugi je kriterij **jezičnoga autoriteta** koji može imati ustanova (npr. akademija) ili ovlašteno tijelo (npr. Vrhovno vijeće za francuski jezik), a čak ga može predstavljati i pojedinac (npr. Noah Webster ili Konrad Duden).

Prema kriteriju pravopisne **prihvaćenosti** pravopisna rješenja mogu se prihvatiti kao službena ili preporučena na najvišoj državnoj razini (kroz parlament ili objavu u službenim glasilima), kroz ministarstva i tijela pri ministarstvu ili pak kroz javne ustanove (npr. Agencija za odgoj i obrazovanje). Prihvaćenost se može izraziti samo za školsku razinu, zatim za akademsku, sudsku i opću državno-administrativnu, ali i za javno pisanje.

Pravopisna standardizacija provodi se i ovisno o **širini angažmana**. Dok je u francuskome primjeru jezična standardizacija primarno u rukama jezikoslovne struke, u drugima je ona široko disperzirana (njemački primjer).

Što se tiče **modela uspostavljanja norme**, s jedne je strane usamljeni anglistički model koji je potpuno decentraliziran, deregulatorizan i koji u središte stavlja

25 <http://taalunie.org/regeling-geschillenbeslechting-nederlandse-taalunie>. Pristupljeno: 12. prosinca 2015.

javni jezik. S druge je strane francuski model koji slijede Danci i Šveđani u kojemu postoji državno regulirana središnja ustanova ili vijeće.

Prema **autorstvu** pravopisni priručnici temeljno se dijele u autorske i institucijsko-uredničke. Za razliku od autorskoga pristupa u kojemu autori samostalno objavljuju svoja pravila na temelju vlastita odabira pravopisne metodologije, drugi pristup podrazumijeva postojanje institucionalnoga okvira.

Drugi metodološki aspekti pravopisnoga normiranja, a koji nisu bili predstavljeni u poglavlju s opisom odabranih europskih jezika, bit će temeljitije obrađeni na drugome mjestu. Ti su aspekti manje aktualni za temu metodologije pravopisne standardizacije u hrvatskome jeziku koja se obrađuje u ovome radu. Primjerice, kategorizacija prema kojoj se pravopisne promjene i reforme provode leksikografski ili ortografski (francuski jezik polazi od rječnika i u kojemu su pravopisni priručnici u drugome planu, za razliku od tipičnoga modela hrvatske sredine koja kreće od pravila k rječniku). Druga podjela bila bi učestalost i najavljenost pravopisnih izdanja, primjerice danski jezik koji pravopisno normiranje provodi kontinuirano i u manjim evolutivnim koracima, odnosno nizozemski jezik u kojemu se pravopisna izdanja najavljuju svakih deset godina. Sljedeći bi se aspekt ticao selekcijskoga ili opcionalističkoga pristupa pravila „odabira ili – ili“, odnosno „odabira i – i“.

Što se tiče ciljeva i perspektive razvoja hrvatske pravopisne metodologije, na njih se gleda u kontekstu uloge pravopisa hrvatskoga jezika u hrvatskome društvu. Tako se smatra da je središnja metodološka tema odabir odgovarajućega pravopisnog modela koji će u najmanjoj mjeri izazvati društvene sukobe te koji će pisani jezik održati u ravnoteži između tradicionalnoga i suvremenoga, između privatnoga i javnoga, kao i između jezikoslovne struke i svih govornika hrvatskoga jezika.

5. Zaključak

Tema metodologije pravopisnoga istraživanja na hrvatskome jeziku i dalje je podzastupljena jer se većina pravopisnih pitanja gravitacijski priklanja otvorenim kroatističkim jezičnopolitičkim pitanjima. Neobično je uočiti da ni temeljna inozemna literatura koja se bavi jezičnom politikom ne posvećuje pozornost pravopisnoj metodologiji. U ovome radu nastojalo se dokazati da istraživanja u ovome području bitno utječu na kvalitetu pravopisnih priručnika i njihovu prihvaćenost, odnosno na opću sliku o hrvatskomu jeziku u društvu.

S ciljem opisivanja perspektive pravopisnoga normiranja za hrvatski jezik kratko je predstavljen standardizacijski pravopisni presjek stanja u nekoliko odabranih, prototipnih europskih jezika (engleski, njemački, francuski, švedski i danski), kao i unutar južnoslavenske skupine jezika (bošnjački, crnogorski, slovenski i srpski). Na temelju toga promatranja metodologija pravopisnoga normiranja europskih jezika promatra se kroz šest perspektiva: inicijativnosti, autoriteta, prihvaćenosti, širini angažmana, modela uspostavljanja norme te autorstva.

Opisana je recentna pravopisna standardizacija u hrvatskome jeziku u kontekstu njezinih normativnih tijela.

Temeljno se donose tri zaključka: prvo, zakonodavno reguliranje pravopisne politike pozitivno doprinosi stabilnosti pravopisne norme. Drugo, uspostavljena je veza između europskih zemalja s uspješnim pravopisnim planiranjem i postojanja nacionalnih, regulatornih tijela koja ih provode. Treće, razvoj hrvatskoga (pravo)pisanja i pismenosti trebao bi biti upravljan kroz temeljne kroatističke dokumente, kao što su zelena i bijela knjiga o hrvatskome pravopisu, strategija razvoja jezika, pravilnik o rješavanju pravopisnih sporova itd., a koje tek treba izraditi.

Konačni zaključak trebao bi doprinijeti argumentaciji o nužnosti postojanja sličnoga regulatornog tijela za hrvatski jezik, odnosno potrebi daljnjih pravopisno-metodoloških istraživanja.

Literatura

- Babić, Stjepan. 2004. Zbrka oko hrvatskoga jezičnog standarda. *Jezik*. 51/2, str. 46–49.
- Babić, Stjepan. 2008a. Vrući kesten u ministarskim rukama. *Jezik*. 55/ 2, str. 54–64.
- Babić, Stjepan. 2008b. O uništenom hrvatskom prijenovosadskom pravopisu. *Jezik*. 55/ 2, str. 54–64.
- Babić, Stjepan, Ham, Sanda. 2005. Pravopisni rat. Komentirana bibliografija publicističkih članaka o hrvatskom pravopisu objavljenih u 2000. i 2001. godini. *Jezik*. 52, str. 139–148.
- Badurina, Lada. 2010. Standardizacijski procesi u 20. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika – Književne prakse sedamdesetih*. Zagrebačka slavistička škola – www.hrvatskiplus.org. Pristupljeno: 5. prosinca 2015.
- Badurina, Lada, Matešić, Mihaela. 2011. Jezik i pravopis: teorijsko-metodološki pristup pravopisnom normiranju. *Croatia et Slavica Iadertina*, 7/1-7, str. 17–31.
- Badurina, Lada. 2009. Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću. Zagrebačka slavistička škola – www.hrvatskiplus.org. Pristupljeno: 4. prosinca 2015.
- Baldauf, Richard, Kaplan, Robert. 1997. *Language Planning From Practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters
- Bašić, Nataša. 2005. Jezična politika kao razgradnja hrvatskih jezičnih norma. *Jezik* 52., str. 7–21.
- Bašić, Nataša. 1991. *V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike*. Zagreb: Školske novine.
- Bašić, Nataša. 2012a. Hrvatski jezik i jezikoslovlje danas: normativni prijevori i politička osporavanja (prvi dio). *Jezik*. 59/1, str. 20–27.

- Bašić, Nataša. 2012b. Hrvatski jezik i jezikoslovlje danas: normativni prijevori i politička osporavanja (drugi dio). *Jezik*. 59/2, str. 60–27.
- CMS. 2010. *The Chicago Manual of Style*. Chicago: University of Chicago Press.
- Čirgić, Adnan. 2010. *Povodom standardizacije crnogorskog jezika*. Cetinje: Matica crnogorska.
- Ćužić, Tomislav. 2012. *Teorijsko-metodološki problemi hrvatske pravopisne norme*. Filozofski fakultet u Zagrebu. Disertacija u rukopisu.
- Grčević, Mario. 2009. Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme. *Filologija* 53, str. 1–53.
- Grčević, Mario. 2014. Vanjskopolički utjecaji na hrvatski književnojezični razvoj u drugoj polovici XIX. stoljeća. *Jezik*. 61/4–5, str. 174–183.
- Grčević, Martina. 2007. Vergleichende Darstellung der sprachpolitischen Tendenzen. *Filologija* 48, str. 41–73.
- HAZU. 2012. Izjava Razreda za filološke znanosti u povodu odluke o ukidanju Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika. *Filologija*, 58, str. 235–236.
- Hosken, Martin. 2003. *Creating an Orthography Description*. <http://scripts.sil.org/WP-Encoding>. Pristupljeno: 3. prosinca 2015.
- Jahić, Dževad. 1999. *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*. Sarajevo: Ljiljan.
- Ježić, Mislav. 2012. Hrvatski jezik na pragu Europske unije. *Kolo* 5., str. 99–106.
- Johnson, Sally. 2005. *Spelling Trouble? Language, Ideology and the Reform of German Orthography*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Kaplan, Robert B. i Richard B. Jr. Baldauf. 1997. *Language planning from practice to theory*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Katičić, Radoslav. 2004. *Hrvatski jezični standard*. Predavanja održana u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, sv. 73. Zagreb: HAZU.
- Katičić, Radoslav. 2012. Bivše Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika. *Jezik*. 59/5, str. 161–200.
- Katičić, Radoslav. 2013. *Hrvatski jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kolo. 2012. Tema broja: Položaj hrvatskoga jezika – jučer, danas, sutra. *Kolo* 5–6, str. 92–239.
- Kovačec, August. 2004. Izazovi globalizacije i hrvatski jezični standard. *Jezik*. 51/2, str. 60–66.
- Kovačec, August. 2012. Hrvatska danas – bez sustavne jezične politike. *Kolo* 5–6, str. 99–106.
- Matešić, Mihaela. 2006. *Odnos ortoepije i ortografije u hrvatskome jeziku*. Filozofski fakultet u Zagrebu. Disertacija u rukopisu.
- Matešić, Mihaela. 2014. Metodologija morfonološkoga pravopisa (metodološki postupci u *Hrvatskome pravopisu* iz 1944. godine). *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 40/2, str. 349–363.

- Peti-Stantić, Anita i Langston, Keith. 2011. A Language academy by any other name(s): The case of Croatia. *Language Policy*. Dordrecht: Springer Verlag.
- Peti-Stantić, Anita i Langston, Keith. 2013. *Hrvatsko jezično pitanje danas. Identiteti i ideologije*. Zagreb: Srednja Europa.
- Ramadanović, Ermina. 2012. *Sastavljeno i rastavljeno pisanje u hrvatskome jeziku*. Filozofski fakultet u Zagrebu. Disertacija u rukopisu.
- Ricento, Thomas. (ur.). 2006. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Samardžija, Marko. 2008. *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko. 2012. *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918.–1941.)*. Zagreb: Školska knjiga.
- Seely, John. 2009. *Oxford A-Z of Grammar and Punctuation*. Oxford: Oxford University Press.
- Seifart, Frank. 2006. Orthography Development. U *Essentials of language development*, uredili Gippert Jost, Himmelmann Nikolaus P. i Ulrike Mosel. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Spolsky, Bernard. 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, Bernard (ur.) 2012. *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stojanov, Tomislav. 2015. *Jezikopisno planiranje i elektronička pismenost na hrvatskome jeziku*. Filozofski fakultet u Zagrebu. Disertacija u rukopisu.
- Tadić, Marko, Brozović-Rončević, Dunja i Amir Kapetanović. 2012. *The Croatian Language in the Digital Age. Hrvatski jezik u digitalnom dobu*. White Paper Series. Springer
- Wee, Lionel. 2013. Language policy and planning. U *Routledge Handbook of Applied Linguistics*, uredio Simpson, James. New York: Routledge

Methodology of orthographic standardization in the Croatian language

A study on the methodology of orthographic standardization in selected European languages serves as background for a larger picture of the Croatian language situation and can possibly also point to certain solutions when considering the methodology of the orthographic standardization in the Croatian language.

Although a very broad categorization can be established for European orthographic methodologies, six methodological perspectives of orthographic standardization stand out for the present status of the Croatian language with regard to standardization (initiative, authority, acceptance, engagement scope, establishing standard model and authorship), which are insufficiently discussed in domestic literature.

It is stressed that the regulation of orthographic policy by means of laws has a positive impact on the stability of the orthographic standard and that it is not possible to implement high-quality orthographic standardization without a language authority in the community.

It is concluded that the establishment of a regulatory center and the creation of fundamental documents on orthographic planning (the green and the white book, development strategy, orthography dispute resolution, and other) could have a crucial impact on further successful development of Croatian orthographic standardization methodology.

Keywords: Croatian language, methodology of orthographic standardization, language policy, orthography planning